

САҲНАЛАШТИРИШ ФАОЛИЯТИ ОРҚАЛИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРНИНГ ФАОЛ НУТҚИНИ РИВОЖЛАНТРИШ

Турдалиева Манзура Валиевна

ФарДУ 2-курс магистри

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6533217>

Аннотация. Ушбу мақолада саҳналаштриш фаолияти орқали мактабга таълим ёшидаги болаларнинг нутқи ва унга тасир доираси ҳақида ва амалда қўллашнинг моҳияти натижасида болаларнинг фаол нутқи ривожланиши ҳақида тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: генофонд, ёш авлод, мактабгача таълим, лугат захираси, фаол нутқ, хотира, ҳикоя, эртак, саҳна.

РАЗВИТИЕ АКТИВНОЙ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ДРАМАТИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация. Данная статья посвящена речи детей школьного возраста и масштабам ее воздействия на школу через постановку деятельности и сущности ее применения на практике, развитию активной речи у детей.

Ключевые слова: генофонд, подрастающее поколение, дошкольное образование, словарный запас, активная речь, память, рассказ, сказка.

DEVELOPING ACTIVE SPEECH FOR PRESCHOOL CHILDREN THROUGH DRAMA ACTIVITIES

Abstract. This article focuses on the speech of children of school age and the scope of its impact on school through staging activities and the essence of its application in practice, the development of active speech in children.

Keywords: gene pool, young generation, preschool education, vocabulary stock, active speech, memory, story, fairy tale, scene.

Кирриш. Мамлакатда миллий генофондни мустаҳкамлаш, ёш авлодни етук кадрлар этиб тарбиялаш масалаларига доимий эътибор қаратиб

келинмоқда. 2017 йил 16 август куни бўлиб ўтган йиғилишда таълим тизимини ривожлантиришнинг кўплаб йўналишлари белгилаб берилди. Хусусан, мактабгача таълим тизимини таркибий жиҳатдан тубдан ислоҳ қилиш, мазкур муассасаларга болаларни тўла қамраб олиш бўйича муҳим вазифалар қўйилган эди.

Президентнинг жорий йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони ҳамда “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ бу соҳада янги тизим яратилди.

“Шунинг учун ҳам биз мактабгача таълим тизимини қайта кўриб чиқиш масаласини давлат сиёсати даражасига кўтариб, бу борада катта ишларни бошладик. Агар шу ишни ҳар томонлама пухта ўйлаб амалга оширмасак, бутун таълим тизимида сифат ўзгаришига эришишимиз, таълимнинг узлуксизлигини таъминлашимиз қийин бўлади”, дея таъкидлади Шавкат Мирзиёев.

Мактабгача таълим ёшидаги болалар тафаккурини ўстириш ва уларнинг ақлий ривожланишлари учун турли тамойиллар ишлаб чиқилган олани китобни кўришга бўлган кизиқишини уйғотиш, унга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишни тарбиялаш. Сахналаштириш фаолияти орқали болаларни фаол нутққа ургатишнинг асосий мақсади мактабгача таълим муассасаларида болалар ижодига раҳбарлик қилиш учун амалий билим ва кўникмалар бериш. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисидаги Қонуни» ва «Мактабгача таълим концепцияси» асосида МТТ да ижодий меҳнат тарбиясини тўғри йўлга қўйиш, болаларни кул меҳнати фаолиятига раҳбарлик қилишдан иборатдир.

Мавунинг ёритилиши. Сахналаштириш фаолияти орқали болаларни фаол нутққа ўргатишнинг асосий вазифаси МТТда болаларни фаол нутққа

бадий асарлар ва уларни саҳналаштириш орқали тизимли нутққа қизиқишларини уйғотиш, саҳналаштириш орқали фаолнутққа бўлган кўникма ва малакаларини шакллантириш; мактабгача ёшдаги болаларда фаол, бадий нутққа нисбатан муҳаббатни тарбиялаш ва уни эгаллшга йўналтириш;

Болаларни нутқий фаолиятга ўргатишни эртақларни саҳналаштиришга бўлган хоҳишларини уйғотиш; эртақларни саҳналаштириш каби ижодий фаолият билан таништириш; нутқ маданияти нутқий кўникмава малака кўникмаларини тарбиялаш; болаларни фаол нутққа тайёрлаш жараёнини режалаштириш, машғулотлар технологиясини тузиш, эртақ ва ҳикояларни ўқиб бериш, қаҳрамонларнинг нутқларини болаларга образли ва тушунарли қилиб ўргатиш;

Болаларни саҳналаштиришга ўргатиш жараёнида оддий болалар учун таниш бўлган сўзлардан фойдаланишга ўргатиш ҳамда бадий дидларини шакллантиришга, луғат заҳирасини бойитишга ёрдам бериш ва сўзларни тўғри ва ўринли ишлатишга одатлантиришдир.

Нутқий фаолият инсонга берилган қобилиятлар ичида инсонни ҳайвондан фарқлаб турадиган асосий хусусиятдир.

Бу қобилият инсонга нафақат ҳаёти давомида қўл келиши ва ундан фойдаланиши мумкин, балки унинг турли кўринишларидан турли мақсадларда фойдаланиш ҳам мумкин.

Болаларни фаол нутққа ва саҳналштиришга ўргатиш, болаларга тўғри нутқ тузиш, сўз заҳирасини кўпайтириш саҳналаштиришнинг мактабгача таълим ёшидаги болалар тарбиясидаги ўрни ва унинг ўзига хос томонларини тушуниш педагоглардан кўпгина билимларга эга бўлишни талаб этади. Педагог санъатда бу фаолият қандай характерга эга, санъаткор бадий образни яратиши учун қандай воситалардан фойдаланаяпти, унинг ижодий фаолиятининг босқичлари қандай деган саволларга жавоб бера олиши керак. Болалар атроф-олам билан бирга бадий олам билан таниша бориш

жараёнида уларни ўз фаолиятларида яъни ўйинларида, чизган расмларида, лой ишларида, нутқларида ва ҳоказоларда акс эттирадилар.

Болаларни фаол нутққа сахналаштириш фаолиятига атроф-оламдан олган тасавурларини, тасавурларидаги тимсолларни турли-туман эртак қаҳрамонларининг образларини аниқ тасаввур қилиш ёрдамида уларга хос нутқни яратишга ҳаракат қиладилар.

Болалар нутқида унинг илк бадий фаолиятида бошланғич босқичида ўзига хос характер хусусиятлари мавжуд. Буларга аввал ўзлаштирилган билим ва тушунчалар, уларнинг онгидаги бадий қаҳрамонларнинг образларини яратиш ўзлаштирган сўзларини нутқда қўллашда, олдинда турган вазифаларни янги усуллар орқали ечишни, ўз ҳис-туйғуларини турли лексик бирликлар воситалар ёрдамида ифода этишларида фаол ва мустақил иштирок этишлари ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Болалар нутқида оламни тасаввур этиш болалар тинглаётган ва улар кўраётган бадий образларнинг ҳам ўрни бор. Сахналаштириш фаолиятида аввало сўзни тушуниш, бадий кўринишлар билан боғлиқ эмас, балки бола ўзи кундалик нутқида қўллаётган, эшитаётган сўзларнинг маъносини тушуниш орқали намоён бўлади. Масалан: эртак ва ҳикоялар сахнада образлар орқали кўрсатилганда болалар хотирасида из қолдирадилар. Кейинчалик сахналаштириш фаолияти нутқни ривожлантириш учун асосий босқич сифатида аҳамият касб этади, чунки бола бунда тасаввурларидаги тимсолни яратиш учун ўзлаштирган сўзларини ички нутқ орқали қўллашни бошлайди. Саҳна асарлари ва ҳикоялардан бола хотирсаида қоладиган из ниманидир ифодалашини тушунадиган бола ўз хоҳиши ва катталарнинг таклифига кўра турли қаҳрамонларнинг образини яратишга ҳаракат қилса, унда боланинг нутқий фаолияти бадий-тасвирий характер тусини олган бўлади. Болада фикр, мақсад бўлиб, уларни намоён этишга ҳаракат қилади.

Шу тариқа сахналаштириш жараёнининг биринчи босқичи фикрнинг пайдо бўлиши бола нутқий фаолиятида ҳам ҳосил бўлади. Болада фикрнинг

пайдо бўлиши билан одатда унинг мазмунини тушуниш янги сўзларни ўзлатириш ва уларни қўллаш усулларини ўйлаб боради, буларнинг амалга ошиши учун одатда узоқ вақт керак бўлади, болада эса кўпинча бу босқичнинг ҳосил бўлиши кузатилмайди. Бола қанчалик кичик бўлса, у шунчалик ўйлаган нарсасини тез сўз орқали тасвирлашга ҳаракат қилади. У ҳали ўз сўзларининг маъно-мазмунини унинг натижасини таъсир оқибатларини олдиндан кўра олмайди. Аввалдан ўйлаб кўриш ва сўз тайёрлашни режалаштириш онгидаги тушунчаларни тасвирлаш жараёни билан биргаликда амалга оширилади. Шунинг учун ҳам болаларни саҳналаштиришга ўргатишда нутқий фаолият жараёнинг мазмунини ўзгартириш ҳоллари тез-тез учраб туради. Бола машғулотлар давомида тарбиячи томонидан тасвирлаётган расмдаги тимсоллар, эртак қаҳрамонларига умуман тааллуқли бўлган деталларни тўлиқ эслаб қололмайди ва у ўзи қўшимча деталларни киритиши мумкин. Болалар билан саҳналаштириш фаолиятиний йўлга қўйиш орқали сўз қўллашнинг ўзига хос томонларини тушуниб, сўз қўллашни ўргатиш учун педагогика тарихида бир қатор педагогик ва психологик тадқиқот ишлари олиб борилган.

Болаларда нутқий қобилиятни ривожланишида саҳналаштириш фаолияти туркумига кирувчи машғулотларнинг ўрни беқиёс эканлигини эътироф этган ҳолда бундай машғулотлар уларда сўз саводхонлигини, нутқий компетентликни шакллантирилишига ҳам тамал тошини қўйиши шубҳасиздир.

Хулоса ва таклифлар. Юқоридагиларга асосланиб, қуйидагиларни тавсия қиламиз:

Болалар эртак, ҳикоя, ва турли саҳна асарлари ва нутқни ривожлантириш машғулотлари давомида нафақат ообразларни тасвирлашни, янги тушунларни сўз орқали англашни, маданий ва ахлоқий нормаларни ўзлаштиришни бошлайдилар. Уларда турли образларни яратишга бўлган

қизиқиш юқорида айтиб ўтганларимизга қўшимча равишда уларда куйидагиларни ривожлантиради ва шакллантиради:

- нутқ ва нутқий мулоқотга бўлган эҳтиёж ва санъат соҳасига доир қобилиятлари аниқланади ва шакллантирилади;

- эртак, ҳикоя ва умуман бадий адабиётни англаш, уларни қайта ҳикоя қилиб беришни ўрганади бадий образларни салбий-ижобий категорияларга ажратади ва шу орқали уларда нутқ ва этик маданият ривожланади;

- бола нутқ техникасини эгаллашга тайёрланади;

- бола эртакларнинг сахнадаги намойишини кўриш орқали нутқ фаолиятини ички ва ташқи ҳамда монологик ва диалогик нутқ элементларини эгаллашни ўрганади;

- табиатни, атроф-оламни сўз орқали тасаввур қилишни, тушунишни кузатишни, уни асраб-авайлашни ардоқлашни, унга нисбатан тўғри муносабатда бўлишни ўрганади;

- сахнада рол ижро этиш жараёнида жамоа бўлиб меҳнат қилиш, ишни режалаштира олиш, ўртоқларини эшита олиш ва ўзаро фикр-мулоҳаза алмашиш, ўзгалар нутқини тушуниш малакалари шаклланади;

- халқимизнинг бой маданий-маънавий мероси ҳақида тушунча ва тасаввурга эга бўлади ва уларни ўз нутқларида ифодалашга ўрганади.

Сахнада образ ифодалаш қобилияти инсоннинг табиий ва ижтимоий дунёни воқеликнинг объектив қонунлари асосида ўз мақсади ва эҳтиёжларига мувофиқ ўзгартирадиган фаолиятидир. Ижод маҳсули бу инсон онгининг фаол маҳсулидир. "Мактабгача таълим концепцияси"нинг асосий мазмунида болаларнинг индивидуал хусусиятлари ва истеъдодини ривожлантириш вазифаси белгилаб берилган. Ҳозирги олиб борилаётган тадқиқотлар ва амалий ишлар мактабгача ёшдаги болаларда фаол нутқ тарбияси ва мулоқотга кириша олиш ижодий фаолият кўрсата олишини исботлади. Албатта, болалар ижодкорлиги ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, катталар ижодкорлиги мезонларига жавоб бера олмайди. Таълим

жараёнида, эртақлар эшитиш, ҳар хил расмларни кўриш туфайли бола нутқи ривожланиб, уларни ўз нутқида қўллашдан олдин ўзи бевосита идрок этган предметлар доирасига кирмайдиган нарсаларни аста —секин тасаввур қила бошлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тўлдирилган иккинчи нашр.- Т.: “Ozbekiston” нашриёти, 2022. – 147 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 29 декабрдаги олий мажлисга мурожаатномаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2018.- 80 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони: “Ўзбекистон Республикасида маъмурий ислохотлар концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”, 08.09.2017 й. / Халқ сўзи газетаси, 2017 й. 9 сентябрь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони: “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”, 29.11.2017 й. / Халқ сўзи газетаси, 2017 й. 30 ноябрь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони: “Ўзбекистон Республикасининг 2019-2021 йилларга мўлжалланган инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”, 21.09.2018 й / Халқ сўзи газетаси, 2018 й. 22 сентябрь.
6. Шикүфе Алиева. “Бабледан оғзаки мулоқотгача”
7. Очиллов. М ”Янги педагогик қаашлар” 2000 йил.
8. О. Хасанбоева ва бошқалар. “Оила педагогикаси” Т: “Алоқачи” 2007-йил
9. Ф. Қодирова, Ш. Тошпулатова, М. Аъзамова. “Мактабгача педагогика”. - Т.: “Маънавият”. 2013.